

KUMAŞ KOKUSU

Necmi Gürsakal

Dalgalı denizdeki korsanlar

Siyah-beyaz bir film oynuyor yazlık İpek Sineması'nda, bir yaz gecesi ama ne de olsa hava serin. Dalgalı bir denizde yol almaya çalışan bir yelkenli gemi, perdede dalgalarla boğuşuyor. Tahta sandalyelerin ve önümde oturan adamların, kadınların arasından perdeyi görmeye çalışıyorum. Dalgalı denizde korsanlar yol alıyor. Hayatın gerçek korsanlarının varlığından bile habersiz, çocuk dünyamın sınırlarını genişletmeye çalışıyorum.

Film arasında gazoz satılıyor. Gazoz açacağına tahta gazoz kasasına vurarak dikkat çekmeye çalışıyor satıcı. 50'li yılların ikinci yarısında bir zaman, altı-yedi yaşında olmalıyım. Babam bizi sinemaya götürmüş ve ben hayatımda ilk kez, perdedeki hayatın taklidini, büyülenmiş gibi seyrediyorum. Denizi ve korsanları beyaz perdede görüp, onlarla tanışıyor, belleğimde onlara da yer açıyorum.

Ne gerçek hayatın korsanlarını, ne de hayat dediğimiz akıl almaz denizin üstümüze getirebileceği dev dalgaları bilmeden, saf saf beyaz perdeye bakıyorum. Kılıçlar çekiliyor, toplar patlıyor. Ölenler, kalanlar, denize düşüp vurulanlar.

Kardeşim henüz çok küçük olduğu için filmde anlamıyor ve annemin kucağında yazlık sinemada uyuyor. Sesleri o kadar iyi hatırlamıyorum ama muhtemelen film arasında Zeki Müren'den şarkılar çalıyor sinema: "Koklamaya kıyamam, benim güzel manolyam". Caddenin aşağısında, evlerin bahçelerinde ve sinemanın karşı sırasındaki otelin bahçesinde de manolya ağaçları mevsiminde beyaz, kocaman manolyalar açıyorlar.

Yazlık İpek Sineması dediğim yer, bugün Altıparmak ile Çatalfırın arasındaki Akbank'ın karşısında bir yer. Aslında tam da Akbank'ın karşısında değil, Akbank'ın karşısında tek katlı ahşap bir kahve var o yıllarda. Tek katlı ahşap kahvenin damından sarkan asmanın altında, bahar aylarından başlayarak oturabilir, babam gibi orada tavla oynayabilirsiniz. Zamanı geldiğinde de içeriye, çay ocağına bağırarak buz gibi bir koruk şerbeti söyleyebilirsiniz.

Her şeyi Akbank'a göre anlatıyorum çünkü burası 50'li yılların sonu ile 60'lı yıllarda, babamın terzi dükkânıydı. Babamın terzi dükkânının alt köşesi ise, caddeye bakan yüksek bahçesi içinde manolya ağaçları ile süslü Turing Otel adında (eski adı Anatolia Oteli) bir oteldi o yıllarda.

Mehmet Erbak ile yaptığımız bir söyleşi sonrası, Uludağ Gazoz Fabrikası'nın Yenice Tesisleri'nde, zamanında Anatolia otelde Madame Brotte'ye ait olan yeşil renkli, bir çini sobayı görmüştüm.

Şimdi yerinde konfeksiyon ürünleri satan mağazalar, dil kursları ve telefon satıcıları olan apartmanlar bulunan Madame Brotte'nin oteli diye de anılan bu otel, Bursa için Osmanlı döneminin son ve Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında önemli bir oteldi. Çelik Palas nasıl Cumhuriyet dönemi Bursa'sı ile anılırsa, Anatolia Oteli de Osmanlı dönemi Bursa'sı ile birlikte anılırdı o zamanlar.

Benim çocukluğumda gördüğüm ve hatırladığım kadarıyla otel, bahçe içinde ve arka sokağa dayalı ahşap bir yapıydı. O günlerde tam anlamıyla ahı gitmiş, vahı kalmış bir durumda olan otelde o yıllarda galiba daha çok pavyon kadınları kalıyordu.

Zaman insanların varlıklarını, saygınlıklarını yerle bir edebileceği gibi, binaların işlevlerini, toplumda gördükleri saygıyı da tuz buz edebiliyordu.

Neyse biz yine anlatacaklarımıza dönelim. Eğer bugünlerde Altıparmak'taki Akbank'ın önünden geçerseniz, şimdi taksi durağı da olan o köşede biraz durun. Bir deneyin, belki çok eskilerden kalma bir kumaş kokusunu, siz de benim gibi o köşede, caddenin uğultusu içinde duyacaksınız. Şimdi orada bir terzi dükkânı, bayan mantolarının eteklerine sürfile yapan kalfalar, provaya gelen hanımlar olmasa; babam seksenli yaşlarının sonunda Alzheimer derdi ile uğraşıyor olsa da, o köşede gizli bir kumaş kokusu hep var olmuştur benim için.

Kumaş kokusu, iyi giyinmek, güzel görünmek ve hayatın tadını çıkarmak ile ilgili bir kokudur. Terzi, örtünmek, soğuktan korunmak için giyinmekten öte bir şeydir. Terziler her kambura kaftan uydurarak, insanların güzel ve modaya uygun bir şekilde giyinmesini sağlıyorlar.

Takvimler 50'li yılların ikinci yarısını gösterirken, artık İkinci Dünya Savaşı sırası kuru üzümle içilen çaylar, ekmek karneleri filan geride kalmış; Bursa'daki ilkokullarda Marshall yardımı çerçevesinde dağıtılan süt tozları, tereyağları, peynirler okullarda beslenme saatlerinde dağıtılır olmuştu. Herhalde beslenip, kuzeyimizdeki kızılılara karşı daha sağlam duracaktık...

Babamın terzi dükkânında modellerin yanında, Amerika'yı tanıtan iki büyük boy kitabı hatırlıyorum. Amerika'daki modern kentler, başkanlar filan vardı galiba kitaplarda. Anlaşılan Soğuk Savaş rüzgârları bir şekilde Bursa'yı da etkilemişti.

İnsanlar moda ile ilgileniyorlardı. Erkeklerde uzun paltolar, kruvaze ceketler, duble paçalı pantolonlar ve fötr şapkalar modaydı. Kadınlardan şapka takan bir tanıdığımız yoktu ama bir Demokrat Partili fabrikatörün eşi olan bir hanımın, yakası kürklü kışlık mantosu bir zengin

mantosu olarak aklımda kalmış. Zengin erkekler de astragan kürkleri, paltolarının yakalarına ve kollarına taktırıyordlardı.

Kahve'nin altında, kahve ile arasında bir çıkmaz sokak olan bir eczaneyi kahvenin bir üstünde ise içinde sigara, alkollü içecekler ve ispirto satılan bir bayii hatırlıyorum. Neden ispirto, çünkü 50'li yılların sonunda evlerde ispirto ocakları kullanımdaydı. İşte İpek Sineması da sanırım yukarı doğru bayiden sonra yer alıyordu. Sinemanın inanılmaz küçüklükte bir pencereden oluşan bir bilet gişesi ve tahta kapıları bugünmüş gibi aklımda.

Sinemada ışıklar yeniden sönüyor, ara bitti. Dalgalı denizde korsanlar yol almada. Hayatın bana neler getireceğini bilmeden, açmışım ağzımı korsanlara bakıyorum. Hayatımın önemli bir bölümünün, Stadyum-Heykel ekseninde geçeceğini hiç bilmeden, dalgalı denizde yol alan gemiyi seyrediyorum. Şimdi Osmangazi Kaymakamlığı olan bina o zaman, radyo yayınlarının da yapıldığı Eğitim Enstitüsü'ydü ve ben orada okuyan bir öğretmen adayından daha sonra babamın dükkânında mandolin dersleri aldım

Biraz geriye gidelim. 1950 yılına, bir flashback ile geriye dönersek, ben aşağıda Stadyum tarafında, Kırk Merdivenler'in hemen yanında, yıkıldıktan sonra yerine SSK binası yapılan, Yağcı Cemal'in Konağı diye anılan bir doğumevinde doğmuşum. Tuhaf ama bu yazıyı da doğum günümde yazıyorum. Zaman içinde önce o doğumevi, yakın zamanda ise SSK binası yıkıldı. Şimdi oraya, Salı Pazarı'na çıkan merdivenlerin soluna Büyükşehir Belediyesi bir park yapıyor.

Doğduğum gün rahmetli dedem, okumuş olmam için hemşirelerin karşı çıkmalarına aldırmadan, ağzında çiğnediği hurmayı ağzıma tıkmış. Hurmanın biraz fazla kaçtığını sanıyorum, hayatımda okuma ve yazma galiba her zaman gereğinden fazla oldu.

Eskiden Altıparmak Caddesi'nin Stadyum tarafındaki başlangıcında küçük bir köprü vardı. Bugün Şaypa ile Garanti Bankası'nın olduğu yerde bulunan köprünün altından akan su, Stadyum boyunca aşağıya Merinos'a doğru akardı. Yine bugün Dönence adıyla anılan bina, eskiden Çarklı Değirmen diye bilinen, az önce sözünü ettiğim derenin suyuyla çalışan bir un değirmeniydi. Bu bina, aynı zamanda dar madeni bir köprü ile sokağın diğer yanındaki binaya bağlanırdı.

Kırk Merdivenler'i çıktığınızda hemen sağa doğru yürürseniz, Bursaspor'dan önce Bursaspor'un kuruluşuna katkıda bulunan ve bir Muradiye takımı olan Çelikspor kulübüne gelirdiniz. Kulübün veya yanındaki bir kahvenin ahşap balkonuna doluşan insanların Pazar günleri, yıkılacakmış gibi duran bu ahşap balkondan Stadyum'daki maçları kuş bakışı seyrettiklerini hatırlıyorum.

Doktorlar ve terziler

Bursa denildiğinde aklınıza çınarlar gelebilir, dut ağaçları gelebilir, manolya ağaçları gelebilir. Ancak, bana göre çocukluğumun Bursa'sında benim en fazla dikkatimi çeken ve belki de en sık gördüğüm ağaçlar, akasya ağaçlarıydı. Hemen hemen Bursa'nın bütün caddelerinin kenarları 50'li yıllarda akasya ağaçları ile doluydu.

O yıllarda Altıparmak Caddesi'nin iki yanında da terziler, berberler ve doktor muayenahaneleri yer alırdı. Babamın dükkânı iki berber dükkânının arasında bulunuyordu. Bizim dükkânın hemen bitişiğinde, bir karı-kocanın birlikte çalıştığı bir berber dükkânına bayanlar perma yaptırmaya üst kata, erkekler ise saçlarını kestirmeye, sakal traşına alt kata gelirdiler. Berberden biraz yukarıda, cadde üstünde peynir, yoğurt satan bir süthaneyi görebilirdiniz.

Şimdi de bir flashforward yapalım ve zamanda ileriye, 1971 yılına gidelim. Süthane'den biraz daha yukarı çıktığımızda (sanırım şimdi döviz bürosunun olduğu apartmanda), Emekli Salih Albay otururdu. ODTÜ'yü bıraktıktan sonra, yeniden üniversite sınavlarına girmiş ve Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ni kazanmıştım. Ancak, okul bıraktığım için askerlik tecilim yoktu ve askerlik şubesi benim derhal askere gitmem gerektiğini söylüyordu. Rahmetli Salih Albay, Tophane askerlik şubesinde bir gün uğraşarak tecilimi yaptırdı ve Akademi'ye kaydolmamı sağladı. Hayatımda herhalde tek bir gün gördüğüm, uzaktan tanıdığımız olan bu albayın hayatımdaki yeri gerçekten benim için çok büyük. Salih Albay'ın çocuğunun olmaması da benimle bir gün uğraşmasında etkili olmuş mudur bilmiyorum, bilemiyorum ama bildiğim bir şey var ki Salih Albay tek bir gün hayatıma girerek, çok olumlu bir katkıda bulundu. Ben de onu hiçbir kandil gecesi unutmam.

Bugün Uzay Pastanesi'nin altındaki sokaktan içeri girdiğinizde orada Milli Eğitim Müfettişi Tahsin bey, iki erkek çocuğu ve eşi ile otururdu. Onların karşısındaki ev ise, benim de Türkçe öğretmenim olan şair Gündüz Göktürk'ün eviydi. Onun oğlu, benim okul arkadaşım Nadir Göktürk, sonraları Ezginin Günlüğü adlı müzik grubunu İstanbul'da kurdu.

Ara sokakta babamın dükkânına bitişik diğer bir berber dükkânı ise, berber Nihat'ın dükkânıydı. O noktaya çapraz karşı köşede büyük bir apartman yaptıran Patron Osman ve diğer birkaç zengin iş adamı gelip akasyanın altında otururlardı. Tekstil, kumaş, Resulzade, Yılmazipekler, Romangal, Kamil Tolon, Kamil Koç o yıllarda çok konuşuluyordu.

Karşıda İpek Sineması'ndan yukarıda, tela, iplik, astar gibi terzi malzemeleri satan bir başka dükkân köşede yer alırdı. O dükkândan daha da yukarıya yürüdüğünüzde, Beyoğlu Pazarı adlı bir tuhafiyeci ile karşılaşırđınız. Ana caddeden aşağıya inen merdivenlerin sağında bir karakol vardı ve orada Musevilerin oturduğu evler yer alırdı.

Yukarıda şimdi Balıkçı Reşat'ın bulunduğu ahşap yapının üst katında yer alan Terzi Kadri'nin dükkânını anmadan geçmeyeyim. Yine zaman içinde biraz ilerleyelim. Rahmetli Kadri ağabey, 60'lı yılların sonlarına doğru terzi dükkânını kapatarak Hollanda'ya gitmiş ve orada işçi olarak çalışmaya başlamıştı. 1968'de ben Erkek Lisesi son sınıftayken, terzi dükkânını çoktan kapayarak başarısız bir sütçülük girişiminden sonra Sırameşeler'e çekilen babamı, Kadri ağabey alıp kaçak işçi olarak Hollanda'ya götürmüş ve onun Hollanda'da iş bulmasını sağlamıştı. Bu satırlarda dolaylı olsa da onun da katkısı vardır. Kendisini her zaman en güzel duygularla ve hayırla anarım.

Turing Otelin altında Bozkurt Eczanesi'ni Eczacı Suzan Bozkurt işletirdi. Suzan Bozkurt'un eşi Dr. Hasan Bozkurt'un da sanırım yakınlarda bir muayenehanesi bulunuyordu. Milletvekili olarak siyasi kimliği de bulunan Dr. Behiye Olgaç'ın muayenehanesi ile Dr. Avram Garti'nin muayenehanesi de galiba yakınlardaydı. 1958 yılında Çarşı Yangını sırasında Bursa Valisi İhsan Sabri Çaylayangil'di. Sendikacı, milletvekili Recep Kırmı, Dr. Ekrem Paksoy, Dr. Behiye Olgaç o yıllardan hatırladığım isimler arasında.

Bozkurt Eczanesi'nin altında, Hasan Konu ile soyadını hatırlayamadığım Nail ağabeyin terzi dükkânları bulunuyordu. İki terzi yanılmıyorsam yan yanaydı. Terzi dükkânlarının karşısında, Dişçi Maksut'un muayenehanesi yer alırdı. Hatırladığım bir diğer dişçi muayenehanesi ise, Çatalfırın'dan yukarıya doğru çıktığımızda görebileceğiniz, Dişçi Necmiye Taşöz ile Ahmet Taşöz'ün muayenehanesiydi.

Günümüzde Altıparmak ve Çatalfırın'da berberler yine var, az da olsa doktor ve dişçi muayenehaneleri de görülüyor ama artık o caddede hemen hemen hiç terzi yok. Bir dönemin mutafçıları gibi terziler yerlerini konfeksiyon ürünlerini satan mağazalara bırakmış durumdalar.

Bursa'da 50'li yıllar sanki bir şeylere hazırlanmanın yıllarıydı. Kent adeta sanayileşmeye hazırlanıyordu. 1958 yılındaki çarşı yangınından sonra kentte kaçınılmaz olarak çok şey değişecekti. 1960 devrimi, 1961'deki Organize Sanayi Bölgesi'nin temelini atılması ve Santral Garaj'ın açılması kenti 60'lı yıllarda çok farklı bir eksene oturtacaktı.

Kıl prango kızıl tango

Ne tuhaf bir deyim, aslında doğru yazıp yazmadığımı da bilemiyorum. Çocukluğumda çok şık giyinip süslenen kişileri anlatmak için bizinkilerin kullandığı bir deyimdi bu. Tango ve kıl sözcükleri yan yana gelince aslında deyim bana göre amacına ulaşıyor. Giyim kuşamda hem bir kıllık, hem de bir tangoluk varsa bu deyim uygun olabiliyordu sanki. Tangoların, tangoluğun bize pek yakışmadığının da bal gibi farkındaydı insanlar aslında.

Merinos ve İpekiş'in kumaşları iyiydi güzeldi ama galiba insanlar bundan biraz daha fazlasını istiyorlardı. Aga, Neutron, Orion gibi ampullü, koca kasalı radyolar yeni yeni yaygınlaşıyor, tel dolaplı yılların sonunu hazırlıyorlardı. Radyo Dergisi diye, bugün küçük bir broşür bile

sayılamayacak bir dergi, radyo sanatçılarının özel hayatları ile ilgili bilgiler veriyor ve Bursalılarda da “Yoksa biz bir şeylerden eksik mi kalıyoruz?” duygusunu uyandırıyor. Yaşlanan ve durumu bozulan Dr. Avram Garti’ye Bursa’daki diğer doktorlar yardım amacı ile para topluyor, eşinin eczanesinde oturan bir doktor telefonun iki kez çalması ile muayenehanesine hasta geldiğini anlıyor, zaman caddede hızla değişiyordu.

Babam o yıllarda çok iyi giyinir, saçlarını briyantınle tarardı. Yakışıklı bir adamdı ve açık veya gizli bir şekilde kadınların ilgisini çekiyordu. Zeki ama fizik olarak daha vasat olan annem ile bu ilgi aralarında hep bir sorun oldu.

Terziler, kadife kumaş ile kaplı ve kola takılan iğnedanlıkları, farklı yüzükleri, kumaşı çizmek için kullandıkları kretleri, kumaşı ölçmek ve müşterinin ölçüsünü almak için kullandıkları mezuraları ve etek boyu almak için kullandıkları bir tür püskürtücü ile oldukça donanımlıydılar.

Kumaşı alır, müşterinin üstüne tutarak giysinın nasıl bir etki yapabileceğini önceden kestirmeye ve müşteriye etkilemeye çalışırlardı. Işık ve renk onlar için önemliydi. Para karşılığı size uygun bir şeyler dikerek, image maker’lara daha yıllar varken imajınızı yeniler, değiştirirlerdi.

Ancak, giyinmeyi ve yaşamayı seven babam, ne yazık ki çalışmayı gezmek, bilardo ve tavla oynamak kadar sevmezdi. Halalarımın bayrama yetişmesi gereken mantolarını yetiştirmeyip, aile içinde sorunlar oluşturmaktan hiç geri kalmazdı. Parkta anneme ve babama göre çok havalı bir hanım ve eşiyile içilen çaylar, Muradiye’de işçi bayanların oturduğu, işçilerin kaldığı bir binaya oradaki iki kardeş bayana oturmaya gitmemiz de annem için sorun oluyor ve ailedeki gerilim hiç eksik olmuyordu.

Siz hiç keyiften yazı yazan birini gördünüz mü? Ben göremedim. Bir gün Çetin Altan gibi sizi bir yatılı okula bırakacaklar, feryadınızı ömür boyu yazıya dökceksiniz veya başka bir sorun sizi yazmaya yöneltecek. Rahmetli Rana Aslanoğlu bir gün bana, “Yazmazsan delirirsin sen” demişti şaka yollu. Her şakada bir gerçek payı var elbet.

Annem babam hala sağ. O büyük fırtınalardan sonra ikisi de bir hayli yorgun. “Biz bir gün bile birbirimize kötü bir söz söylemedik” diyorlar şimdi.

Çok korsanlar, çok dalgalı denizler, çok darbeler gördü bu satırların yazarı. Bir dönem gitar çaldı, bir dönem köşe yazısı yazdı. Keyiften olmalı! hayatı sözcüklerle, harflerle yeniden üretmenin büyümesine kapıldı yazı yazmayı hep sevdi, önüne gelen her yazı fırsatını değerlendirdi.

İlk gördüğü, adını bile bilmediği filmi hiç unutmadı. Onun için gemi bazen siyah-beyaz, bazen renkli görüntülerle yol alıp duruyor. Zaman zaman Altıparmak’tan geçerken, kumaş kokusunu o hâlâ duyuyor...